

Kultúra a városban – a városfejlesztés egyik lehetséges módja

A budapesti városfejlesztési koncepció “A zene városa” akciópontjának értelmezése készítői oldalról

1. Bevezetés

„A kulturális javak száműzése a múzeumok és a szórakozás szférájába, a szépség elválasztása az élettől, amit már a neoplasztikus festők is megjósoltak, egyre fenyegetőbbé válik, ahogy a tömegkommunikációs kiterjesztik a szórakozás lehetőségeit és növelik a műélvező közönség passzivitását.” Így foglalja össze Leonard Benevolo a modern város jellemző kulturális helyzetet és mondja ki egyben a posztmodern város megújulásának szükségességét, A város Európa történetében című munkájában.

Lukovich Tamás a jövő várost érintő kihívásait így fogalmazza meg: „A 21. század sikeres nagyvárosainak kulcsszava a minőség lesz: szolgáltatásokban, életmódban és kultúrában egyaránt. Ugyanakkor a korszak gazdasági és kulturális értelemben meghatározó urbánus központjai azok a nagyvárosi régiók lesznek, amelyek az ún. „kreatív hely” tulajdonsággal jellemezhetőek.”

A kultúra és a város kapcsolatának és a városfejlesztés lehetőségeinek összehangolása nem kérdés. Kérdés azonban, hogy hogyan lehet ezt megvalósítani, úgy hogy a város lendületet adjon a modern kor passzív kultúraszemléletével való szakításhoz.

Véleményem szerint a budapesti városfejlesztési koncepció kulturális alpontja ebben a dimenzióban fogalmazódott meg, ezekre, a kor nagyvárosait érintő kérdésekre próbál Budapest számára használható válaszokat adni. Dolgozatomban a zenei élethez kapcsolódó akcióprogramot kívánom megérteni, megismerni a készítők szándékait, azokat a háttérmunkákat, amelyek a koncepciót formálták. Erre tettem kísérletet Harsányi László és Hidy Péter korábbi, a témában folytatott kutatásainak elemzésével.

A dolgozat elkészítéséhez módszerként a tartalomelemzést, illetve az interjúkészítést használtam. Az interjúalany kiválasztásánál ez előbb említett készítői oldalt kívántam megkérdezni, így Hidy Péterrel készült interjú.

2. Kultúra a városban – az elkészült koncepció kiindulási alapja

„A múlt század végén Budapest multikulturális nagyvárosként volt közismert: a „közép-európai átjáróházban”, vagy más megfogalmazás szerint a „nagyvárosi olvasztótégelyben” sok nemzet kulturális hagyományai keveredtek. A század második felében a határok bezárulása és a politika kulturális hegemóniája eleinte erős visszalépést jelentett. A gazdasági élet liberalizálódásával azonban Budapest az 1980-as években már újra kiemelkedett a kelet-közép-európai régió többi városa közül kulturális- és szabadidő-kínálatának nagy választékával, amely a nemzetközi turizmus növekedésével párhuzamosan erősödött”(2).

„A rendszerváltás felerősítette Budapest nemzetközi várossá válását, az átmeneti vagy állandó jelleggel megtelepülők egyre inkább hozzájárultak a multikulturális jelleg újbóli erősödéséhez. A kisvállalkozások, kulturális és szabadidő szolgáltatások elterjedésével ugrásszerűen megnőtt a kulturális kínálat is. Ez a folyamat egyes szektorokban (pl. mozik) az intézmények nagyon gyors átalakulásával, cseréjével járt együtt, a szocialista időszakban kialakított struktúrát a piaci alapon működő intézmények hihetetlenül gyorsan kiszorították és felváltották. Ennek köszönhetően azonban a kulturális szolgáltatások árai ugrásszerűen megnöttek.”(3)

A kínálat bővülése azt is jelenti, hogy a közszféra támogatásával ki tudtak alakulni művészi igényességgel működő intézmények, a kultúra minden ágazatában.

Néhány kulturális ágazatban (így például komolyzene, alternatív kultúra) egészen kiemelkedő színvonalat nyújtva az összességében nagyon bőséges és sokszínű kínálaton belül.

A kulturális kínálat tekintetében Bécs és Prága is jelentékeny előnyökkel rendelkezik, mivel Budapest kínálatára mind mennyiség, mind célcsoport-orientáció, mind pedig szervezés tekintetében elmarad versenytársaitól.

Mégis: „Budapest központ, kép, példa és jelkép.”(5) Vitányi Iván szerint régiónkra az jellemző, hogy kulturális lépéstartásban előbbre áll, mint gazdaságiban: „az autonóm társadalmi magatartást megvalósító emberek aránya ma sehol a világon nem nagyobb az egész lakosság 15-20 százalékánál. A félperiférikus országok, Európa közepe és benne Magyarország ezen a téren nem volt és ma sem sokkal elmaradottabb akár a legfejlettebbeknél sem. És ez az egyik legfontosabb különbség a félperiféria és a valódi periféria között”.(9)

3. Tendenciák a kulturális fogyasztás struktúrájának átalakulásában – a koncepció által megfogalmazott kihívások

A szerzők kiindulási alapul az elmúlt néhány évben végzett kutatásaikat használták, amelyek a következő megfogalmazásokat tartalmazzák a fővárosra vonatkozóan. Néhány hipotézis egyelőre csak elméleti elgondolás, mivel empirikusan még nem mérték. Ilyen pl. a szuburbanizációs folyamatok hatása. Mint Hidy Péter az interjúban elmondta, koncepciójának igazolására kérdőíves kutatást terveztek, -jelenleg zajlik az adatfelvétel- amely az alternatív kultúra jelenlétét hivatott feltérképezni, az alkotóktól, szponzorokon át a fogyasztók szerveződését is magába foglalva.

A legjellemzőbb tendenciák:

- folytatódik a háztartások elaprózódása, a korábbi kivételes helyett inkább megszokottá válnak az egyszülős családok, a késői házasságkötés, a kevesebb és későbbi gyerekvállalás (2)

- az anyagi korlátok csökkenésével megnő a lakás- és lakóhelyválasztás szabadsága: általánosabbá válik a lakásmobilitás településen belül és települések között is, a szuburbanizáció a közvetlen városkörnyéki településekről a gyűrű távolabbi részeire is kiterjed, mindez a szegregáció erősödésével jár, ami - közösségi beavatkozások hiányában - a szegényebbek által lakott városrészek lemaradásának fokozódását, esetenként gettósodását jelenti
- nő az életszínvonal, a lakosság felső egy ötödének, egy negyedének már “luxus” fogyasztásra és tevékenységekre is fogja futni, míg a szélesedő középrétegnek is a korábbinál sokkal szélesebb kulturális, szabadidős tevékenységekre és fogyasztásra nyílik lehetősége, a mindennapi megélhetés gondjain - időben és anyagiakban egyaránt - túljutva, ugyanakkor várhatóan relatív értelemben fokozódik a szegények leszakadása
- az informatikai robbanással az emberek jelentős része számára óriási mértékben megnövekszik a munkavégzés szabadsága, és átalakulnak a tanulási, kulturális, vásárlási, stb. szokások is, mindez azonban nem vagy alig érinti a társadalom alsó szegmensét, melynek gazdasági és kulturális elmaradása így még fokozódik is.

4. Az alprogram célmeghatározásai(1)

A **központ-szerep** megerősítését és a versenyhátrányok csökkentését a stratégiai feladatok közé sorolták. Ez egyidejűleg jelenti a főbb hátrányok – a műemlékek állapota, a modern művészeti ajánlatok alacsonyabb kínálata, a kulturális terek elégtelensége, stb. – csökkentését, továbbá nagy koncepciójú kulturális tematikájú fejlesztéseket.

A következőkben ismertetem azokat a kulturális elképzeléseket, amelyek az öt megfogalmazott cél köré csoportosulnak, mint multikulturalitás újrateremtése, a zene központi szerepe, a belváros kulturális rehabilitációja, az élményváros és az info-sztráda.

Multikulturalitás: Budapestnek lehetősége van visszanyerni (a századforduló Budapestjéhez hasonlóan), és újra kiépíteni multikulturális funkcióját. Ezt a célt támasztja alá, hogy a város társadalmi rétegzettsége rendkívül differenciált. A multikulturális város programjának célja az élhető, sokszínű, sokkultúrájú város megteremtése és fenntartása. Megteremtése lehetőséget ad arra, hogy minden társadalmi csoport szabadon alakíthassa, művelhesse, fejleszthesse kultúráját és szórakozását. Célja az, hogy a nyugati és keleti értelmiségiek, a kulturálódni és szórakozni vágyók számára kikerülhetetlen találkozási pont legyen, ahol ezek a kulturális teljesítmények egymás számára bemutathatók. Cél az is, hogy olyan fejlesztések valósuljanak meg, amelyek erősítik a tradicionális magyar kultúra megtartása és bővítése mellett a különböző identitások – a cigányság, a zsidóság, a balkáni művészetek és más oldalról a modern és alternatív kultúra – „budapestiségét”, a városképhez való tartozását.

A multikulturális Budapest teszi minőségi értelemben a várost regionális központtá és adhat lökést a különböző, fizikai értelemben vett rehabilitációs folyamatoknak, teszi vonzóvá a folyamatokban a lakossági és vállalkozói szerepvállalást.

A zene központi szerepe: Az európai városok közötti kulturális versenyben nem javulnak Budapest esélyei. Miközben az európai nagyvárosok valóban naggyá válnak, megnönek, egy-egy régió organikus központjává válnak és ezzel együtt fantasztikus kulturális kínáló(ka)t tudnak

biztosítani, Budapest kicsivé válik. Nem lesz képes minden művészeti ágból versenyképes kínálatot biztosítani, ezért tudatosan építenie kell arra, hogy egy területen kimagaslót, egyedít, rendkívülit tudjon biztosítani.

Európában és a világban megszűnőben van a nagy kirajzás a zenében, és a sztárkultusz és a vele együtt járó árnyékedés miatt, pl. a komolyzene válságos helyzetéről is beszélni lehet. Ennek ellenére koncepciózus fejlesztéssel Budapest képes lenne a tisztos középszert meghaladó kínálatra mind a tradicionális zene területén, mind a jazzt, mind pedig a kortárs modern zenét, valamint szórakoztatást biztosító területeken. Ennek feltétele viszont a kiemelkedő sztáresemények biztosítása: csak itt, vagy itt is. Ugyancsak vonzó lehet – összefüggésben a multikulturális funkcióval – az autentikus kelet-európai népzene, valamint az itt születő zenei kísérletek színpadává tenni a várost. Nagy a valószínűsége annak, hogy ezeken a területeken a nyugat-európai kínálatához képest hosszabb távon is fenntartható az árelőnyünk. A zenei központ-szerep alapozhat az erős tradíciókra, a zenei oktatás még meglévő és újjáépíthető szerepére, arra, hogy a városban működik több, megfelelő fejlesztéssel európai színvonalúvá tehető szimfonikus zenekar, általában a zene minden művészeti ágat meghaladó széles népszerűségére és jelenlétére.

Belváros kulturális alapú rehabilitációja: A belváros rehabilitációjának nem csupán a lakásállomány megmentését, a közterületek fejlesztését kell jelentenie, de annak tudatos bemutatását, hogy ez a városrész olyan építészeti örökséggel is jelentkezik, amely kulturális vonzerőt jelenthet a turizmus számára.

Stratégiai cél a századforduló jegyeit viselő épületek, épületegyüttesek megmentésén és a rendbehozatalon, azaz az **építészeti örökség szisztematikusan feltárásán** kívül e negyed egyes részeinek olyan kulturális, kereskedelmi, szórakoztató funkciókkal való ellátása, amely nyomán vonzó turisztikai célponttá és a város élő részévé válik. E cél érdekében szükséges az épületekben megtestesülő kimagasló értékek bemutatása, lehetőleg oly módon, ahogy ezek megszülettek, létrejöttek. A kiindulás a közterületek rendbehozatala, amely nyomán az épületek is felértékelődnek. Ez a megközelítés lehetővé teszi a tervezés centralizálását, de legalábbis összehangolását, továbbá a helyreállításhoz szükséges érdekeltségi és ösztönzési rendszer kidolgozását. Példa lehet: déli Belváros egyetemi-ifjúsági-könyvtár negyedként való bemutatása

Budapest=élményváros: A stratégiai program tehát, egy olyan „élvezhető” városi élet keretfeltételeinek megteremtését igyekszik elősegíteni, ahol a város határain belül a lakosság számára lehetővé válik a színvonalas kikapcsolódás. Ezzel párhuzamosan pedig olyan dinamikus városkép kialakítását célozza meg, ami hosszú távon segíti Budapest versenyképességének növelését Béccsel szemben. A stratégiai programnak négy, jól elkülöníthető súlypontja van: a Hajógyári Sziget kiépítése, a rakpart kulturális jelentőségének visszaadása, a tömegsport támogatása, végül pedig egy ifjúság centrikus város megteremtése. A felsorolt operatív programok megvalósulásnak az egyik előfeltétele, hogy belátható időn belül jelentős előrelépés történjen a városrehabilitáció, a belső városrészek forgalom csillapítása és az úthálózat fejlesztése terén.

Info-sztráda: Stratégiai cél a város informatikai fejlesztése, pontosabban olyan feltételek megteremtése, amelyeknek segítségével a városlakók egyre bővülő hányada könnyedén hozzáférhet az Internet adta lehetőségekhez. Ezen túlmenően, vagy ezen belül meg kell teremteni a kulturális informálódás eszközrendszerét, a városmarketing részeként. A városnak az info-sztráda fejlesztését két alapvető projekt mentén kellene támogatnia. Az egyik a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár e koncepciónak megfelelő fejlesztése, a másik pedig annak ösztönzése, hogy a

"helyi belvárosok" fejlesztésekor, a kialakítandó agorák közelében mindenhol legyenek Internet-kávézók, teleház-szerűen működő szolgáltatások.

5. Városrehabilitáció és kultúra

A program tartalma azoknak a színhelyeknek a biztosítása, ahol a ma még gyenge, de megfelelő támogatással felerősíthető kulturális teljesítmények otthonra lehetnek. További feladatként határozzák meg olyan tudatos kulturális városspolitika kialakítását, amely támogatja és bátorítja a különböző irányzatok, a különböző kultúrák egymás mellett élését és fejlődését. A multikulturális fejlesztés teszi visszafordíthatatlanná azokat a fejlesztéseket, amelyek a belső területek rehabilitációját, illetve az átmeneti övezet kialakítását célozzák meg. Ehhez két súlyponti terület került megjelölésre:

- a modern kultúrák és vele rokon szórakozási formák tereinek biztosítása, pl. az átmeneti zónák és a külső városrészek fejlesztése
- a különböző etnokulturális kezdemények állandó, élő központjainak kialakítása, pl. a belső területi rehabilitáció folyamatában,

Például: „Átmeneti övezet” pl. az Óbudai Gázgyár hasznosítása a balkáni kulturális kezdeményezések befogadására, vagy a "külső városrészek" közül az „Agora-programok”-ban kulturális helyszínek biztosítása, vagy a szocreál szoborpark felfejlesztése az ötvenes éveket és 1956-ot bemutató kiállítóhelyé és nem utolsó sorban a hagyományos struktúrába (múzeum-színház-koncertterem) be nem illeszthető kulturális színhely, vagy színhelyek létrehozása a körvasúti körút kiépítésekor megszűnő, funkciót veszített üzemépületekben.

A kis galériák megjelenése elkezdődött a belvárosban (és Buda egyes területein is). Ezen túlmenően alkalmassá lehet tenni a restrukturálandó ipari területek valamelyikét ezeknek a gyűjteményeknek a kialakítására, de ugyanígy lehetséges ilyen kiállítási lehetőség Bel-Budán, abban az esetben, ha a rakpart átépítésével a már most ott lévő kulturális létesítmények új funkciókat kaphatnak. (vagyis a helyszínek: északi Belváros már ma is kiépült, bel-Buda, felső rakpart, különösen, ha sikerül az autóforgalmat kitiltani vagy csillapítani az alsó rakpart szélesítése után, átmeneti zónában valamilyen ipari épület.

A program elérhetőségét, még inkább társadalmi fenntarthatóságát alapvetően a kultúra önfejlődése biztosítja. A megfelelő helyszínek biztosításával, a Főváros kulturális politikájának ilyen célú, koncepciózus megtervezésével a már most kialakulóban lévő multikulturális kezdeményezések megerősödése háttérrel biztosít az új Budapest szerep betöltésének.

7. Interjú-összefoglaló

Hidy Péter, MTA Szociológiai Intézet

Helyszín: Budapest, Uri u. 49.

Hidy Pétert, mint a kulturális program egyik alkotóját kerestem meg. Kérdéseim egyrészt a tervvel szembeni urbanisztikai vonatkozású elvárásokra (Képes-e választ adni a terv a szegények által lakott városrészek fokozatos lemaradására, az átalakulóban lévő tanulási, vásárlási, szórakozási szokásokra, a szuburbanizáció kult. keresletcsökkentő hatására?), másrészt arra az egyensúlyra vonatkoztak amit a kultúra önfejlődése és a társadalmi, gazdasági fenntarthatóság mesterséges támogatása között húztak meg a terv alkotói.

Összefoglalva az elhangzottakat: A szuburbanizáció feltételezett negatív hatása a kulturális keresletre Budapest esetében még nem nyert megerősítést. Erre vonatkozóan jelenleg végeznek empirikus kutatást, hiszen pontosan most azt sem lehet mondani, hogy a kiköltözöttek nem járnak be a városba kultúrát fogyasztani, sem az ellenkezőjét. A fokozatos leromlásnak kitett belvárosi részekkel kapcsolatban vannak elgondolásai a tervnek, mégpedig a közterek használatára koncentrálva. Egy kulturális terv nem vállalhat föl önállóan rehabilitációs tevékenységet, de annak mind előfutára, mind kiegészítője lehet, ami a sikeres kimenetelt garantálhatja. A már meglévő adottságok kihasználását nagyon fontosnak tartották, így számoltak a Filharmónia, a Fesztiválzenekar, az Opera és a Zeneakadémia hagyományainak felkarolásával és azok fejlesztésével. A terv a városfejlesztés un. lágyabb elemei közé sorolható. A "Budapest, mint élményváros" koncepció megvalósítása nagyrészt ezekre a pillérekre épít.

Ami a felvázolt egyensúlyt érinti, amit a kultúra önfejlődése és az állami, önkormányzati támogatás hivatott megteremteni, arról a következőket tartotta fontosnak elmondani Hidy úr: a multikulturális folyamatok felerősödése spontán módon is megindult pl. erősödő modern művészeti jelenlét, újszerű szórakozási szokások, a zsidó kultúra reneszánsza. A Főváros kezdeményező politikája ezeket felgyorsíthatja és ezzel hamarabb jöhet létre a város erős kulturális szövete. Ehhez eszközt jelentene a Főváros mecenatúra gyakorlatának átalakítása, amely a kulturális elképzelések egyes elemeit helyzetbe hozhatná, valamint a városfejlesztés során kialakíthatja azokat a tereket, helyszíneket, ahol a kulturális produkciók létrejöhetnek.

Megjegyzések: Az interjúalany folyamatosan hangsúlyozta, hogy véleménye nem egy objektív értékelő véleménye, hiszen ha tudná, sem akarná azt eljátszani. Szubjektivitása viszont belátást enged a terv megvalósulásának elemeibe.

Irodalomjegyzék

1. Budapest Városfejlesztési Konceptiója, 2002
2. Harsányi László: Vízió a főváros kultúrájáról (előadás, amely elhangzott a „A kultúra pénze, a pénz kultúrája” című konferencián 2002.április)
3. Harsányi László: A lakosság kulturális fogyasztásának alapszerkezete, Budapest 1998
4. Harsányi László-Kovács Róbert: Kulturális Nonprofit szervezetek Budapesten, Bp., 2002
5. Hidy Péter: Kultúra kutatás koncepció (Budapest 2003)
6. Locsmándi Gábor: A város terének tervezése, Budapesti Negyed 28. 2000/2
7. Marschall Miklós: Európai kultúra-gazdaságtani tendenciák
www.kulturakozvetitok.hu/content.htm
8. Pallai Katalin: A Városfejlesztési Konceptió átfogó kérdései és megalapozó munkarészei, Budapesti Negyed, 2000/2
9. Vitányi Iván: A magyar társadalom kulturális állapota, JPTE TKI, 1996